

Status žene u protestantskom ozračju

Prilog, Patricija

Undergraduate thesis / Završni rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:388810>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-14**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

Patricija Prlog

ŽENE U PROTESTANTSKOM OZRAČJU

ZAVRŠNI RAD

Zagreb, 2021.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
ODSJEK ZA POVIJEST

PATRICIJA PRLOG

ŽENE U PROTESTANTSKOM OZRAČJU

ZAVRŠNI RAD

Mentorica: doc. dr. sc. Ivana Jukić Vidas

Zagreb, 2021.

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Žena u ranonovovjekovnoj Europi: osvrt na historiografiju	3
3. Odraz protestantizma na život i status žena.....	9
4. Brak, podređenost i uzajamnost u protestantizmu.....	13
4.1. Obiteljsko ozračje.....	13
4.2. Primjeri uzajamnosti	15
5. Zaključak	18
6. Literatura	20

1. Uvod

Pokušajem unosa društvenih i strukturalnih promjena u Crkvu, nastaje vjersko-društveni pokret pod nazivom reformacija, koja je uvelike obilježila i preokrenula europsku povijest. Začetci reformacije prisutni su u početku razdoblja ranog novog vijeka. Proces koji je podijelio europsko kršćanstvo na katolike i protestante vrlo je jedinstven. Započinje s Martinom Lutherom u Svetom Rimskom Carstvu, na području današnje Njemačke, ali se vrlo samouvjereno širio Europom tijekom cijelog razdoblja ranog novog vijeka. Nijedan drugi religijski protest ili reforma još od vremena antike nije bio toliko raširen ili dugovječan. Bio je to niz paralelnih pokreta unutar kojih su različiti ljudi, različitih mišljenja mijenjali religijsko ozračje u Europi ranoga novoga vijeka. Reformacija je u krilu kršćanstva kritizirala i mijenjala ustaljene kršćanske dogme, a takva je promjena budila nadu za preispitivanje i ostalih društvenih hijerarhijskih dogmi poput pitanja statusa žena u ranonovovjekovnom društvu.

Rad analizira shvaćanje odnosa protestantizma prema ženama te njihovu ulogu u protestantskim društvima. U razdoblju ranog novog vijeka temeljno poimanje statusa žene bila je podređenost, žena je bila “pravno mrtva”, a nastanak protestantizma nije mijenjao ovo ustaljeno društveno pravilo. Žena nije imala nikakvo postojanje prema zakonu, ali mu je itekako bila podložna. Njene životne odluke uvelike su oblikovane tadašnjim zakonima, naročito onima koji uređuju instituciju braka. Obrazovanje žena i dalje se najčešće svodilo samo na obrazovanje o kućanskim poslovima. Ženama su brak i majčinstvo bili životna karijera. Kao i samo katoličanstvo, nova vjera nije mijenjala ustaljene društvene obrasce, naprotiv, učvršćivala ih je. Povijest obitelji prihvatila je podjelu između javnog i privatnog djelovanja u kojem su žene bile usmjerene u privatnu sferu. Međutim, granica između “javnog” i “privatnog” je bila zapravo vrlo fleksibilna. Glavna teza ovog rada je da protestantizam, iako je i dalje snažno podupirao ustaljene društvene hijerarhije i društvene poretke, daje snažan doprinos za jačanje uloge žena, pa je njezino djelovanje u privatnom okruženju često utjecalo na javno djelovanje članova uže i šire obitelji stoga je uzajamnost odnosa unutar obitelji neizravno jačala ulogu žena u društvu. Cilj ovog rada je dati pregled uloge žena u protestantskom ozračju, koja je s nastankom protestantizma, napredovalo bez obzira na i dalje prisutan status podređenosti.

Za potrebe ovoga rada izdvojit ćemo tri glavna djela koja zbog svog sadržaja predstavljaju nit vodilju. Enciklopedijski članak i knjiga *Women and gender in Early Modern Europe*, američke

povjesničarke Mary Wiesner-Hanks, bili su inspiracija za ovaj rad. Napose dijelovi knjige *Women's roles in the Renaissance*, autorica Meg Lota Brown i Kari Boyd McBride, poslužile su za informiranje o aspektu žena i njihovih poslova. Knjiga se sastoji od poglavlja koja se tiču glavnih dijelova života, poput religije, umjetnosti, prava, itd. Treba izdvojiti još jednu autoricu, a to je Kirsti Stjerna koja je napisala djelo *Women and the Reformation*. Iz ove knjige saznali smo nešto više o majčinstvu i obiteljskom statusu žena. Ovdje se također može pronaći puno primjera svestranih žena koje su djelovale u vrijeme širenja protestantizma, način njihova djelovala i čime su doprinijele, svaka na svoj način. Izdvojili smo tri, odnosno četiri ženske figure koje su djelovale i koje su imale određeni utjecaj u vrijeme početka širenja protestantizma – žena Martina Luthera, Katharina von Bora, majka i kćer Elizabeth von Brandenburg i Elizabeth von Braunschweih te Katharina Schutz Zell, koja se bavila pastoralnom skrbi. Ove teme koje se tiču žena u ranom novom vijeku, ili konkretno protestantizmu, istraživali smo kroz područja prava, posla i religije.

U središnjem dijelu rad predstavlja osvrt na historiografiju o ženama u ranonovovjekovnoj Europi. Ukratko se opisuju neki ekonomski, obrazovni i pravni segmenti života žena u ranom novom vijeku. Razrada dalje definira protestantizam, opisuje ga, a onda prikazuje njegov utjecaj na život žene. Posljednje poglavlje razrade pokušat će potvrditi zadanu tezu, odnosno na temelju braka i općeprisutne podređenosti, predstaviti i pojasniti pozitivniju perspektivu na ženski život u protestantizmu te istaknuti kako dolazi do zdravijeg odnosa u obitelji zbog ideala uzajamnosti između muškaraca i žena.

2. Žena u ranonovovjekovnoj Europi: osvrt na historiografiju

Religiju je teško odvojiti od ostalih društvenih i kulturnih segmenata renesanse jer su vjerski običaji svakog grada i zemlje tog doba utjecali na gospodarstvo, politički život, raspolaganje prostorom i obiteljsku strukturu. Poglavlje će sadržavati opći pregled o statusu žena u ranom novom vijeku, odnosno neke opće crtice iz područja prava, obrazovanja i ekonomije. Međutim, kako je cijelu Europu obilježila arhitektura dominantne religije, kršćanstva¹, ovo poglavlje će se dotaknuti žena u katoličanstvu i pravoslavlju, a zatim i žena židovske vjere.

Velike promjene ovog razdoblja različito su utjecale na živote žena gdje su neke od njih dobile više mogućnosti, dok su se nekima mogućnosti smanjile.² Bez obzira na njihove različitosti, sve su žene u Europi živjele u društvu koje ih je smatralo inferiornima od muškaraca. Ta je ideja potpomogla i oblikovala pravni sustav, obiteljske odnose, nasljedne obrasce, religijske doktrine, obrazovne mogućnosti i radnu strukturu. Mnoge žene u ranom novom vijeku jesu uspjele oblikovati svoje živote u velikoj mjeri, ali njihovi postupci nisu zapravo poremetili trajnu hijerarhiju spolova.³ Od žena se očekivalo da budu lijepe, skromne i poslušne.⁴ Udavale su se mlade i tako su često nadživjele svoje muževe. Udovištvo je bio veliki problem za žene jer su one ovisile o muževom novcu i sigurnosti, a smrt supružnika stavljala ih je u neizvjestan položaj.⁵ Uloga žene u “visokoj“ kulturi – elitnom svijetu moći, ideja i umjetničkog stvaralaštva – značajno se proširila u renesansnom dobu. Nekoliko njih bile su žene-monarsi, a imale su ključnu ulogu u oblikovanju političkih događaja i kulturnih razvoja. Žene visoke srednje klase ili aristokracije širile su nove znanstvene i filozofske ideje te postavljale standarde književnog ukusa. Sudjelovanje žena u intelektualnom životu je predstavljalo veliki napredak. To je rezultiralo da se sve veći broj žena počne baviti pisanjem.⁶

Tradicionalno srednjovjekovno pravo stavljalo je ženu u sekundarni pravni status zbog njene nemogućnosti da obavlja feudalnu vojnu službu. Krajem srednjeg vijeka ta ograničenja se

¹ Meg Lota Brown, Kari Boyd McBride, *Women's roles in the Renaissance* (London: Greenwood press, 2005), 154.

² Merry Wiesner Hanks, "Women", u: *Encyclopedia of the early modern world*, sv. 6, (Michigan: Charles Scribner's Sons, 2004): 233.

³ Wiesner Hanks, 2006: 233.

⁴ Theresa Huntley, *Women in the Renaissance* (New York: Crabtree, 2010), 6.

⁵ Huntley, *Women in the Renaissance*, 14.

⁶ Aaron Saari, Peggy Saari, *Renaissance and Reformation* (Michigan: The Gale Group, inc, 2002): 552.

smanjuju, ali stupanjem Rimskog zakonika ponovno na snagu, pravnici su dobili novi teren za stavljanje žene u sekundarni pravni položaj. Smatrali su ih krhkima, imbecilnima i neodgovornima.⁷ Iako su muškarci uvelike utjecali na ženino djelovanje iz pravne perspektive te su im bili superiorni, vrste poslova koje su obavljali i muškarci i žene bili su zapravo prilično slični ili čak isti. Razlika se uočavala u odnosu koji su imali prema poslu i njihovim profesionalnim, odnosno radnim identitetima. Poslovni ritam kod muškaraca bio je determiniran godinama, klasom i spremom. Ženski poslovni ritam također je bio determiniran godinama i klasom, ali najviše ipak s individualnim biološkim i društvenim događanjima kao što su brak, majčinstvo i udovištvo. Tijekom ranog novog vijeka dolazi do profesionalizacije zanimanja. Svako profesionalno zvanje zahtijevalo je formalni trening koji je ženama bio uskraćen.⁸ Ipak, sve renesanse žene su radile. Njihov rad primarno se prepliće s domaćim i obiteljskim aktivnostima, ali većina žena bila je involvirana u druge vrste poslova. Većinski su žene radile kao sluškinje u drugim domaćinstvima.⁹

Bez obzira na socijalnu situaciju, svaka se djevojka obrazovala za vođenje kućanstva. Naglašavalo se da djevojčice treba podučavati drugačije od dječaka.¹⁰ Spol je u ranom novom vijeku bio element kojim se razdvajalo što se smatra vještima, a što ne, što smo već spomenuli. Wiesner Hanks u svojem enciklopedijskom članku govori da su se žene smatrale neprikladnima za određene poslove. Protivno tom razmišljanju jest činjenica da su se žene bavile pletenjem, šivanjem i vezom¹¹ što je u stvarnosti iziskivalo puno veću spretnost i vještinu od npr. rezanja stakla.¹² Obavljanje aktivnosti kod žena, poput šivanja odjeće, uvijek se definiralo kao “kućanski poslovi” ili “održavanje kuće”, čak i ako se radilo o tome da ta odjeća nije bila namijenjena vlastitoj obitelji.¹³ S druge strane, u knjizi *Women in the Renaissance* spominje se kako se pletenje čipke smatralo ženskom vrlinom, dok zapravo za dječake nije postojao ekvivalent tome jer je njihov trening uvelike ovisio o njihovom staležu.¹⁴ Žene su mijenjale svoja zanimanja nekoliko puta tijekom svog života ili su obavljale više poslova odjednom, tako da njihova identifikacija ni s jednim zanimanjem zapravo nije bila jaka. Faze života kod muškaraca razlikovale su se s obzirom

⁷ Wiesner Hanks, "Women", 234.

⁸ Wiesner Hanks, "Women", 235.

⁹ Brown, McBride, *Women's roles in the Renaissance*, 90.

¹⁰ Brown, McBride, *Women's roles in the Renaissance*, 27.

¹¹ Huntley, *Women in the Renaissance*, 8.

¹² Wiesner Hanks, "Women", 236.

¹³ Merry Wiesner Hanks, *Women and Gender in Early Modern Europe* (Cambridge: Cambridge University Press, 2011), 103-104.

¹⁴ Brown, McBride, *Women's roles in the Renaissance*, 27.

na njihovu radnu i profesionalu hijerarhiju, dok su se kod žena faze bazirale na njihovu statusu.¹⁵ Dakle, s obzirom na dob i bračno stanje, žene su mogle biti kćeri, zatim supruge pa majke te na kraju možda i udovice. U kontrastu s tim, muške uloge su bile definirane socijalnim položajem ili zanimanjem – trgovac, vitez, svećenik, seljak, bačvar, itd.¹⁶ Seoske žene uglavnom su bile odgovorne za zadatke u kući ili u blizini kuće: brinule su se o peradi i malim životinjama, pripremanju mliječnih proizvoda, pive i kruha; uzgajale su lan; izrađivale platnenu i vunenu tkaninu. Također su radile na poljima za vrijeme žetve. U područjima u kojima je žetva bila vršena kosom, žene su skupljale i vezivale žito te obrađivale polja, a to je bio fizički veoma naporan posao jer je uključivao konstantno saginjanje i savijanje. Žene su također prevozile seoske proizvode na tržište, pogotovo ako se to radilo pješice, jer su se vozački timovi vezivali samo uz posao muškaraca. U dijelovima Europe gdje odraslih muškaraca nije bilo tijekom ljetnih mjeseci, poljoprivredna proizvodnja bila je u potpunosti ženska odgovornost.¹⁷ Što se obrazovanja tiče, djevojke nisu mogle napredovati predaleko u obrazovnom sustavu. Sveučilišta nisu ni smjela pohađati. Za žene je najvažnije bilo naučiti kućanske vještine i ugoditi mužu, a ne naučiti čitati ili pisati.¹⁸ Unatoč prigovorima vjerskih i kulturnih pisaca, Brown i McBride u svojoj knjizi govore kako je činjenica da su mnoge djevojke iz srednjih i viših staleža bile obrazovane. U mnogim slučajevima spisi konzervativnih moralista nisu vjerodostojni jer njihove dijatribe protiv određenih aktivnosti samo dokazuju koliko su te iste bile uobičajene. Bez obzira što su mnogi moralisti bili nepovjerljivi prema ženama koje su obrazovane, velik broj i muških i ženskih autora oduševljeno je pisao u znak podrške ženskom obrazovanju.¹⁹

Nakon protestantske reformacije, dolazi do odgovora Katoličke crkve koji se često opisuje kao dva međusobno povezana pokreta: Proturreformacija, koja je pokušala pridobiti teritorij i ljude natrag za odanost Rimu i spriječiti daljnje širenje protestantskih ideja, i druga reforma koja se ticala zlostavljanja i problema unutar Katoličke crkve prepoznatih mnogo prije protestantske reformacije. Dakle, katolička reformacija bila je i nastavak srednjovjekovnih reformskih pokreta. Žene su bile aktivno uključene u oba pokreta, ali njihovi su postupci uglavnom bili prihvatljiviji kad su bili dio reformskog napora; borba protiv protestanata trebala je biti muška stvar. Muška

¹⁵ Wiesner Hanks, *Women and Gender in Early Modern Europe*, 102.

¹⁶ Saari, *Renaissance and Reformation*, 540.

¹⁷ Wiesner Hanks, *Women and Gender in Early Modern Europe*, 106.

¹⁸ Huntley, *Women in the Renaissance*, 8.

¹⁹ Brown, McBride, *Women's roles in the Renaissance*, 29.

priroda protureformacije bila je usko povezana s jednim od ključnih aspekata crkvene reforme - provođenjem klauzura za žene.²⁰ Jedini aktivni apostolat otvoren za religiozne žene bio je naputak djevojkama unutar samostana. Niti jedna časna sestra nije bila slana na strane misije zbog bilo kakvih javnih dužnosti.²¹ Izuzimanje žena iz dijelova katoličke reformacije koji su ocijenjeni kao najuzbudljiviji i najvažniji, npr. suzbijanje protesta i osvajanje novih obraćenika, ogledalo se u relativnom nedostatku žena 16. stoljeća koje su dobile status svetica.²²

Pravoslavlje u istočnoj Europi nije doživjelo trajnu podjelu u šesnaestom stoljeću iako se tijekom sedamnaestog stoljeća u Ruskoj pravoslavnoj crkvi pojavilo niz reformatora. Uzori su im bili protestanti i katolici koji su također htjeli ojačati ulogu svećenstva u župnom životu i riješiti se, prema njihovom mišljenju, pučke pobožnosti – nekršćanskih elemenata i nemoralnih ekscesa. Crkvene ceremonije postajale su sve važniji dio vjenčanja te su se počele zahtijevati ispovijedi i pokore. Za valjan brak bio je potreban pristanak supružnika i njihovih roditelja, a razvod je bio dopušten zbog inkompatibilnosti, pijanstva i nasilja, kao i zbog preljuba, iako se to nije baš odobravalo, kao ni ponovni brak.²³ Skromnim reformama u crkvenoj liturgiji, molitvama i ritualima koje su zagovarali neki pravoslavni čelnici – da bi se učinili sličnijima zapadnom kršćanstvu – nasilno su se usprotivili oni koji su željeli ostati u skladu s tradicionalnim praksama, a nazvani su “starovjerci”.²⁴ Starovjerci su bili uvjereni da su reforme djelo Antikrista te da dolazi Apokalipsa. Slijedom toga, nisu vidjeli svrhu braka i stvaranja potomstva, ali su na kraju ublažili ovakvo stajalište na brak i obitelj kad je postalo očito da je kraj svijeta udaljeniji nego što su prvotno izračunali. Budući da su cara i vladu smatrali “duhom Antikrista” i odbacivali njihov autoritet, bili su podvrgnuti teškom progonu.²⁵ U pravoslavnim samostanima i dalje se smještao širok raspon žena, kao i u srednjem vijeku, a njihove su opatice bile moćne osobe. Povjesničarka Wiesner Hanks izražava kako se duhovni život u pravoslavnim samostanima tek počinje proučavati, a o njima ćemo nesumnjivo saznati više u budućnosti o njihovim vjerskim idejama i ciljevima.²⁶

²⁰ Wiesner Hanks, *Women and Gender in Early Modern Europe*, 224.

²¹ Wiesner Hanks, *Women and Gender in Early Modern Europe*, 227.

²² Wiesner Hanks, *Women and Gender in Early Modern Europe*, 227-228.

²³ Wiesner Hanks, *Women and Gender in Early Modern Europe*, 232.

²⁴ Wiesner Hanks, *Women and Gender in Early Modern Europe*, 232-233.

²⁵ Wiesner Hanks, *Women and Gender in Early Modern Europe*, 233.

²⁶ Wiesner Hanks, *Women and Gender in Early Modern Europe*, 233-234.

Što se tiče naslijeđene židovske tradicije, komentari sadržani u Hebrejskoj Bibliji i kasnijim radovima promatrali su žene uglavnom u negativnom svjetlu. Žene su bile u potpunosti isključene iz svećenstva i mnogih vjerskih dužnosti, a zbog menstruacije su smatrane ritualno nečistima, isto kao što su smatrane nečistima i nakon poroda. Bile su odgovorne za neke vjerske rituale u kućanstvu, ali druge dijelove kućnog vjerskog života provodili su muškarci, tako da je vladala neka međuovisnost, odnosno niti jedan aspekt nije bio isključivo ženski.²⁷ Kod pobožnih Židova nije bilo stvarne odvojenosti između njihovog etničkog, kulturnog, socijalnog i povijesnog identiteta i njihovog vjerskog identiteta, nije bilo načina da se religija, čak i teoretski, izdvoji iz svega ostalog što se znalo i doživljavalo iz dana u dan.²⁸ Bez obzira na gore spomenute zakinitosti u religioznom polju, Židovke su imale neke pravne neovisnosti za razliku od Kršćanka. Žene su imale prava na potpisivanje ugovora, samostalno zastupanje na sudu i mogućnost pokretanja pravnih postupaka. Bilo je žena u bankarstvu i onih koje su bile punopravni članovi nekih partnerstva.²⁹ Ženska osoba u židovstvu nije mogla postati rabin. Bez obzira na to, one su iskusile i doprinijele bogatom vjerskom nasljeđu. Iako su povijesni izvori o židovskim ženama dosta oskudni, posebne vjerske molitve *tehinot* ili *tkhine*, pružaju uvid u religiozni život ovih žena. Prikupljeni *tehinoti* uključuju upute kada i na koji način su se održavale molitve, npr. “Kada žena zatrudni, trebala bi govoriti ove riječi svaki dan ili pri rađanju” ili “Žena treba govoriti ove riječi s predanošću uoči Dana pomirenja³⁰ u noći pred *Kol nidrei*”. Kao što ove rečenice sugeriraju, molitve su zapravo ponekad bile povezane i sa židovskim blagdanima te liturgijama ili istaknutim prigodama u životu žene.³¹

Općenito su i katoličanstvo, židovstvo i islam sadržavali visoku razinu mizoginije te su bili kontrolirani od strane najviše razine klera, tj. muške hijerarhije. Bog se smatrao muškarcem, a za ženu je predodredio sekundarni status. Muškarci su koristili te tradicije u spomenutim religijama kao oslonac za svoj autoritet u cijelom životu, a ne samo u religiji.³² Nakon svega navedenog možemo vidjeti da je glavna odlika statusa žena, neovisno o kojoj se od spomenutih religija radi,

²⁷ Wiesner Hanks, *Women and Gender in Early Modern Europe*, 19.

²⁸ Brown, McBride, *Women's roles in the Renaissance*, 154.

²⁹ Saari, *Renaissance and Reformation* 543.

³⁰ Nova godina, *Roš Hašana*, zajedno s Danom pomirenja, *Jom Kippur*, povezuju deset pokorničkih dana u Židovstvu. Dan pomirenja obilježen je strogim postom i dugom molitvom. Schalom Ben-Chorin, "Blagdan židovske godine", *Služba Božja: liturgijsko-pastoralna* 19 (1979), br.2, 112.

³¹ Brown, McBride. *Women's roles in the Renaissance*, 170.

³² Wiesner Hanks, "Women", 237.

ipak i dalje bila podređenost. S obzirom da se ovaj rad bavi utjecajem vjerskih promjena na životnom planu žena, moramo si postaviti pitanje – je li priča bila išta drugačija u protestantizmu?

3. Odras protestantizma na život i status žena

Za većinu ranonovovjekovnih Europljana, reformacija je bila najvažniji vjerski događaj tog razdoblja.³³ Pojam *reformatio* ovdje se shvaća u sklopu srednjovjekovnog govora. Pojam predstavlja temeljite reforme koje trebaju vratiti cijelu Crkvu k njenim početnim idealima.³⁴ Specifičan problem koji je potaknuo proces reformacije bile su indulgencije, tj. oprosti grijeha, službeno ovlaštene potvrde koje bi pojedinci mogli kupiti kako bi se smanjilo vrijeme koje bi njihovi bližnji proveli u čistilištu. Reformacija, koja je započela u malom selu u Njemačkoj, krajem listopada 1517. godine, stvorila je protestantizam.³⁵ Pokret koji je podijelio europsko Kršćanstvo na katoličku i protestantsku vjeru vrlo je jedinstven. Prvenstveno, to je bio protest crkvenjaka i učenjaka, privilegiranih klasa u srednjovjekovnom društvu, protiv svojih nadređenih, odnosno rimskog Papinstva.³⁶ Promicao je novi obrazac štovanja i vjerovanja, propovijedao se javno što je također činilo osnovu novih vjerskih institucija za cijelo društvo, unutar cijele dotične zajednice, regije ili nacije.³⁷ Protestantizam je po svojoj prirodi misionarska vjera. Nastao je kao protest protiv Katoličke Crkve.³⁸ Protestantizam se ponajviše od katolicizma razlikuje po tome što im nije potreban svećenik kao posrednik u odnosu s Bogom. Imali su snažan etički stav da su sami odgovorni za svoja djela.³⁹ Protestanti su vjerovali da je čitanje Biblije i izravna molitva Bogu pravi način izražavanja vjere, za razliku od katoličkog provođenja ceremonija. Mlade su djevojke u Njemačkoj i Švedskoj početkom 16. stoljeća morale ići u osnovnu školu da bi naučile čitati Bibliju.⁴⁰ Najmlađi je ogranak kršćanstva.⁴¹ Podijelio se na stotine odvojenih denominacija i sekti od kojih svaka ima različite vrste uvjerenja, a neke od tih ćemo spomenuti u idućim poglavljima. To je ujedno i razlog zašto je teško raspravljati o protestantizmu kao jedinstvenoj grani kršćanstva.⁴² U cjelini, protestanti dijele vjeru u Boga i u Isusa Krista kao središnju ličnost Spasitelja čovječanstva. Od ostalih kršćana razlikuju se u temeljnim pitanjima odnosa između Boga i čovjeka. Ističu ozbiljne učinke istočnog grijeha na čovječanstvo i slab ljudski moral. Osim

³³ Brown, McBride. *Women's roles in the Renaissance*, 193.

³⁴ Konrad Raiser, *500 godina reformacije diljem svijeta* (Zagreb: AGM, 2017), 15.

³⁵ Mark Noll, *Protestantism. A very short introduction*, (Oxford: Oxford University Press, 2011), 10.

³⁶ Eugen Cameron, *The European Reformation*, (Oxford: Clarendon Press, 211), 1.

³⁷ Cameron, *The European Reformation*, 2.

³⁸ Stephen F. Brown, *World Religions, Protestantism* (New York: Chelsea house, 2009), 11.

³⁹ Brown, *World Religions*, 13.

⁴⁰ Huntley, *Women in the Renaissance*, 9.

⁴¹ Brown, *World Religions*, 64.

⁴² Brown, *World Religions*, 66.

napora da se ispravi nauk za koji su vođe reformacije smatrali da je iskrivljen, oni su pokušali i preispitati određena ljudska ponašanja.⁴³

Žene nisu mogle birati muževe. Kod imućnijih slojeva, birao ih je muški dio rodbine za ženu, a čak bi se i majke rijetko konzultirale o tome.⁴⁴ Dok su samostani katolkinjama još uvijek mogli pružati neku inačicu doma, od protestantskih žena se očekivalo da žive sa svojom ili muževom obitelji, gdje bi ona bila pod konstantnim nadzorom muža.⁴⁵ Spisi žena u prvim godinama reformacije uznemirili su političke i vjerske vlasti. Zabranjivana su im okupljanja koja su imala tendenciju razgovora o vjerskim pitanjima. Biblija je bila zabranjena za čitanje svim ženama osim onima iz redova plemstva, ali one nisu smjele čitati Bibliju na glas drugim ljudima. Nastojalo se održavati rodnu hijerarhiju pod svaku cijenu.⁴⁶ Većina je žena svoja vjerska uvjerenja za vrijeme protestantizma izražavala u kućnom, odnosno privatnom okruženju. Molile su i recitirale katekizme s djecom i slugama, čitale su pobožnu literaturu ako su bile pismene te su pružale vjersku podršku svojoj djeci. Davale su dobrotvorne priloge potrebitima i često su pomagale u brizi za bolesne i siromašne. Postoje primjeri iz protestantskih područja žena koje su osnivale i podržavale ubožnice, škole, sirotišta, fondove za siromašne udovice, itd.⁴⁷

Jedan od načina na koji je Crkva nastojala poboljšati svoje sljedbenike, bilo je usredotočenje na obitelj. Glavni razlog tome je mišljenje kako se najbolji kršćani formiraju u dječjoj dobi.⁴⁸ Slijedeći tu ideju, važno je naglasiti koncepte protestantizma koji su se dotakli života žena u njegovim počecima. Općenito, uobičajene predodžbe o ženama, naslijeđene od klasičnih i srednjovjekovnih pisaca, smatraju žene očito inferiornima u odnosu na muškarce. Budućim generacijama tako su pružani bezbrojni primjeri ženskih negativnih osobina. S obzirom kako su se poštovani autoriteti slagali oko tzv. "ženske prirode", ukazivala je većini ljudi da njihove teorije moraju biti točne. Od 1500. godine nadalje ideje su se donekle promijenile. Negativni stavovi o ženama, ali i oni pozitivniji, postajali su sve glasniji. Mišljenja o ženama više nisu bila zasnovana samo na stavovima iznesenima u Bibliji već dolazi do novih vrsta autoriteta, kao što su prirodne znanosti.⁴⁹

⁴³ Susan Kavant-Nunn, Merry Wiesner-Hanks, *Luther on Women: A sourcebook*. (New York: Cambridge University Press, 2003), 433.

⁴⁴ Saari, *Renaissance and Reformation*, 543.

⁴⁵ Saari, *Renaissance and Reformation*, 549.

⁴⁶ Wiesner Hanks, *Women and Gender in Early Modern Europe*, 217.

⁴⁷ Wiesner Hanks, *Women and Gender in Early Modern Europe*, 217-218.

⁴⁸ Kavant-Nunn, Wiesner-Hanks, *Luther on Women*, 433.

⁴⁹ Wiesner Hanks, *Women and Gender in Early Modern Europe*, 18.

Spomenuti pokret “protestantske reformacije” imao je za posljedicu uspostavljanje novih tipova kršćanskih crkava nakon što se otprilike polovica zapadne Europe odvojila od Katoličke Crkve. U mnogim stavovima oni su osporavali tradiciju, ali nisu zapravo oštro raskinuli sa srednjovjekovnim skolastičkim teolozima u njihovim idejama o ženama.⁵⁰ Autorica Kirsi Stjerna citira djelo Mary Wiesner Hanks, u kojem govori da iako se učeni muškarci u ranonovovjekovnoj Europi nisu slagali oko mnogih stvari, ipak je postojao jedinstven stav po pitanju žena. Protestanti, katolici i židovi slagali su se da idealna žena treba biti šutljiva i poslušna, a taj ideal se polako mijenja s dramatičnom promjenom europske kulture.⁵¹ Isto tako, autorica citira američku povjesničarku Charmarie Jenkins Blaisdell gdje govori kako je humanizam ubrzao trend obrazovanja žena. Govori kako bi se s protestantskim naglaskom na duhovnoj jednakosti žena moglo očekivati poboljšanje ženske pismenosti.⁵² Mary Wiesner Hanks istražuje i pojašnjava nekoliko glavnih područja života na koje je utjecao protestantizam kod žena. U enciklopedijskom članku ona se ukratko osvrće na utjecaj prava i pravnog sistema na žene, mogućnosti rada te religijski aspekt. Žene su bile isključene iz javnih djelovanja, a kao glavni razlog tome navodi se brak. Njihova je zadaća bila poslušnost vlastitom mužu što je preveniralo njihovo djelovanje kao individualnih osoba. Vjenčane žene nisu mogle provesti tužbu, sklapati ugovore niti ići na sud bez muževa odobrenja. Obitelj će biti fokus ovog rada zbog višestruke uloge žena unutar nje. Njihova primarna uloga bila je vođenje kućanstva; trebale su voditi brigu o kupnji, skladištenju i dopunjavanju kućanskih zaliha te su isto tako zbrinjavale bolesne članove obitelji. Prema svemu tome, žena nije bila samo radnica već i upraviteljica kućanstva dok je muž, s obzirom na karakter vremena u kojem su živjeli, radio poslove izvan kućanstva koji su donosili novac.⁵³ Upravo u tom odnosu naziremo ideal uzajamnosti, odnosno međusobno djelovanje na različitim područjima života za koja možemo reći da su podjednako važna za zdravi razvoj obitelji.

Treba spomenuti i ukratko objasniti dvije radikalne skupine nastale iz protestantizma – anabaptiste i kvekere – te spomenuti nekoliko “elitnijih” žena koje su djelovale u protestantizmu. Uz protestantizam dolazi do nastanka mnogih manjih vjerskih skupina. Anabaptisti, koji su odbijali krštenje novorođenčadi, bili su radikalna sekta osnovana 1520-ih u Saksoniji i Tiringiji. Oni su vjerovali u apsolutnu jednakost muškaraca i žena i zajedničko dijeljenje sve imovine. Pokret se

⁵⁰ Wiesner Hanks, *Women and Gender in Early Modern Europe*, 30.

⁵¹ Kirsi Stjerna, *Women and the Reformation* (Oxford: Blackwell Publishing, 2009), 44.

⁵² Stjerna, *Women and the Reformation*, 44.

⁵³ Wiesner Hanks, "Women", 234.

proširio u druge luke Njemačke, Švicarske i Engleske, gdje su žene u anabaptističkim skupštinama nadmašivale muškarce.⁵⁴ Anabaptisti su prihvaćali protestantsko učenje o dobroti braka. Oni su isticali neovisnu aktivnost Duha Svetog u tumačenjima Svetog pisma te su prakticirali vjerničko krštenje, odnosno krštenje odraslih kao svjedočanstvo nečije vjere. Apeliranje na Duha svetog kao središnjeg interpretativnog sredstva značilo je da bi duhom ispunjena, nepismena ili polupismena žena ili muškarac bili istinski kritičari vjerskih tekstova, više nego učeni profesori kojima bi falilo duhovnosti.⁵⁵ Njemački anabaptisti željeli su svijet podići s njegovih vjersko-socijalnih zavisnosti te su zbog toga bili progonjeni i kažnjavani. Sylvia Brown u svojoj knjizi *Women, Gender and Radical Religion in Early Modern Europe* piše da su evidencije o anabaptistima pune nekih lovačkih društava, sudaca i njihovih žrtava, koji su mogli dobiti milost samo ako su odustali od svojih uvjerenja ili naišli na popustljivo vladino tijelo. U najgorem ih je slučaju čekala smrt.⁵⁶ Društvo prijatelja ili kvekeri, podržavalo je neovisne vjerske akcije žena. Međutim, osnivač kvekera, George Fox, nije zapravo zagovarao socijalnu ili političku jednakost žena.⁵⁷ Kvekeri su vjerovali da božanska inspiracija ženama dolazi jednako kao i muškarcima, a mnoge su žene bile propovjednice i putujuće ministrice od najranijih dana pokreta.⁵⁸ Dakle, Božji duh ne razlikuje muškarce od žena te su smatrali da bi svi trebali imati osobine koje su protestanti prepisivali ženama: poniznost, skromnost, odanost i pobožnost. Bili su najžešće progonjeni od svih radikalnih skupina. Žene kvekeri propovijedale su širom Engleske i na prostoru Engleskih kolonija u Novom svijetu, a povremeno i drugdje. Žene kvekeri također su objavile velik broj brošura, većinom apokaliptičnih proročanstava ili "ohrabrenja" te su pisale duhovne autobiografije, što je jedan od rijetkih izvora iz sedamnaestog stoljeća koje su napisale žene srednje ili niže klase.⁵⁹

⁵⁴ Brown, McBride. *Women's roles in the Renaissance*, 185.

⁵⁵ Stjerna, *Women and the Reformation*, 14.

⁵⁶ Sylvia Brown, *Women, Gender and Radical Religion in Early Modern Europe*, (Boston: Brill, 2007), 219.

⁵⁷ Wiesner Hanks, *Women and Gender in Early Modern Europe*, 238.

⁵⁸ Brown, McBride. *Women's roles in the Renaissance*, 185.

⁵⁹ Wiesner Hanks, *Women and Gender in Early Modern Europe*, 238.

4. Brak, podređenost i uzajamnost u protestantizmu

Važno je shvatiti kako je u ovom periodu i dalje vladao podređeni status žena, ali isto tako treba prikazati kako je brak protestantskih obitelji pridonosio pozitivnijem poimanju statusa žena unatoč navedenim ograničenjima. U ovom poglavlju koristeći spomenutu literaturu želimo istaknuti važnost uzajamnosti muškarca i žene kao temelja zdravog društva.

4.1. Obiteljsko ozračje

Nastankom protestantizma dolazi do prekida sa službenim katoličkim učenjima o celibatu i braku. Protestantski pisci u svojim djelima savjetuju supružnike kako najbolje upravljati svojim kućanstvima i obiteljima. Autorica Wiesner Hanks zaključuje kako ta pro bračna literatura nalazi najpozitivnije izjave o ženama jer su njihovi čitatelji i pisci bili svećenici i redovnici koji su bili učeni da poštuju brak i seksualnost.⁶⁰ Protestantski pisci navode tri svrhe braka: stvaranje potomaka, izbjegavanje grijeha te uzajamna pomoć u bračnoj zajednici.⁶¹ U knjizi *Woman in Reformation* autorica citira profesora Hendrixa Scotta koji govori kako je brak s jedne strane bio degradiran činjenicom da je prestao biti sakrament, ali je s druge strane njegov status povišen jer se smatrao jednakim ili čak superiornijim od celibata. Poricanje vrijednosti celibata i zagovaranje bračnog života kao duhovno preferirane države bila je jedna od ključnih ideja protestantske reformacije.⁶² Zadatak reformatora bio je stvoriti novu teologiju bračnih odnosa koja je morala onda preoblikovati odnos kršćana prema obitelji.⁶³ Izjašnjava se kako su žene imale počasnu ulogu u kršćanskom braku. Prema Lutheru, uloga žene u svetom pozivu braka bila je da bude suputnica muškarcu, da izvršava ljudsku odgovornost za stvaranje potomaka te da pomaže muškarcu u pogledu njegovih seksualnih potreba. Protestantski reformatori tako su slijedeći Lutherov model, predstavili brak kao preferirani i najviši vjerski poziv žena, poziv u kojem su trebale ispuniti Božji nalog i volju.⁶⁴ Bez obzira što su reformatori predstavili jedva nešto novo u vezi sa ženama i rodnim odnosima, Luther naglašava vrijednosti majčinstva i seksualnosti te uzajamnosti i ljubavi u bračnom odnosu.⁶⁵ Religioznost je žene često odvodila dalje od kućanstva, npr. davale su dobrotvorne priloge potrebitima i često pomagale u brizi za bolesne i siromašne. Postoje i primjeri

⁶⁰ Wiesner Hanks, *Women and Gender in Early Modern Europe*, 31.

⁶¹ Wiesner Hanks, *Women and Gender in Early Modern Europe*, 31-32.

⁶² Wiesner Hanks, *Women and Gender in Early Modern Europe*, 78.

⁶³ Stjerna, *Women and the Reformation*, 33.

⁶⁴ Stjerna, *Women and the Reformation*, 34.

⁶⁵ Stjerna, *Women and the Reformation*, 35.

iz protestantskih područja žena koje su osnivale i podržavale ubožnice, škole, sirotišta, fondove za siromašne udovice i miraz sredstva za siromašne djevojke. Takve domaće i dobrotvorne aktivnosti široko su hvaljene od strane protestantskih reformatora sve dok su se muž i žena slagali u svojim vjerskim stavovima.⁶⁶ Bilo je žena koje su osjećale poseban vjerski poziv pa su i dalje ostale sa svojim obiteljima, posvećujući se pomaganju drugim ljudima – učenju djece, borbi protiv hereze i molitvama.⁶⁷ Mnogi su obrazovani reformatori tvrdili da bi žene trebale podučavati djevojke, ali da unatoč obrazovanosti ipak ih nije bilo dovoljno.⁶⁸ Međutim, velik, a možda i ključan dio obrazovanja dobivala su djeca od svojih majka.

Majčinstvo je vrlo značajan dio braka, između ostaloga zato što tradicionalno predstavlja područje u kojem su žene imale veću kontrolu. S obnovljenim naglaskom na krštenju, a posebno na jačanju krštenja dojenčadi, muške vlasti strože su kontrolirale rađanje i srodne rituale poput krštenja.⁶⁹ S obzirom na poštovanje koje se daje braku te napore da se uvede monogamija za sve žensko-muške veze, mogućnost razvoja zajedno s mogućnosti da žena vodi samački život, i dalje je ostala rijetka.⁷⁰ Majčinstvo je emocionalno i intelektualno iskustvo isto kao što je i fizičko. Iako su povjesničari tvrdili da su roditelji ranog novog vijeka bili hladni i bez osjećaja, zapravo su se majke duboko vezale za svoju djecu.⁷¹ Mnoge žene radile su u odgajalištima kod bogatih obitelji. Hranile su, kupale, podučavale, igrale i spavale s bebama i djecom.⁷² Priroda ženskog posla ovisila je o vrsti obitelji ili domaćinstvu u kojem je žena živjela, a sastav ranonovovjekovnih obitelji uvelike se razlikovao od regije od regije.⁷³

Za većinu žena u ranonovovjekovnoj Europi, seksualne želje i odnosi nisu doveli do optužbi za blud ili devijantnost već su jednostavno bili dio institucije koja je najviše oblikovala njihov život, a to je bio brak. Izbor supružnika često je bila odrednica nečije društvene i financijske situacije, kao i nečije osobne dobrobiti i sreće.⁷⁴ Isto kao što se nastavljalo isključivanje žena iz javnih učiteljskih uloga i službenih oblika služenja, tako se kod kuće i u društvu promovirao *status quo* u

⁶⁶ Wiesner Hanks, *Women and Gender in Early Modern Europe*, 218.

⁶⁷ Wiesner-Hanks, *Women and Gender in Early Modern Europe*, 212.

⁶⁸ Brown, McBride, *Women's roles in the Renaissance*, 39.

⁶⁹ Stjerna, *Women and the Reformation*, 37.

⁷⁰ Stjerna, *Women and the Reformation*, 38.

⁷¹ Wiesner Hanks, *Women and Gender in Early Modern Europe*, 93.

⁷² Brown, McBride, *Women's roles in the Renaissance*, 92.

⁷³ Brown, McBride, *Women's roles in the Renaissance*, 94.

⁷⁴ Wiesner-Hanks, *Women and Gender in Early Modern Europe*, 75.

rodnim odnosima, potkrijepljen biblijskim argumentima o stvorenom poretku ljudskog života i učincima prvog grijeha. Podređenost žena muškarcima, svojim očevima ili muževima, bila je utemeljena društvenim zakonima i obranjena s teološke strane. Teološki principi duhovne jednakosti i opravdanja vjerom jedva su remetili ustaljenu rodnu hijerarhiju, bilo u društvu, kulturi, ideologijama, crkvi ili teologiji.⁷⁵ Bez obzira koliko je u protestantskom pokretu “kršćanka” bila na novo identificirana po njezinu odnosu prema Svetom Pismu, i bez obzira na to što je imala “nove mogućnosti” da se bavi čistim i ozbiljnim čitanjem Svetog pisma ona je ipak ostala “samo supruga” – i neravnopravna i u rodnim odnosima i u smislu tumačenja i naviještanja *Riječi*.⁷⁶ Što se tiče obiteljskog života, udatim ženama daje se vlast nad ovisnim članovima kućanstva, dok oženjeni muškarac može biti dio upravnog tijela svog sela ili grada. Urbane žene srednje klase tijekom ranog modernog razdoblja počinju redefinirati što znači biti supruga. To je djelomično bio odgovor na povećani naglasak na obitelj i brak.⁷⁷ Protestantski propisi o ženidbi isticali su važnost roditeljskog trenutka više od katoličkih i dopuštali mogućnost razvoda zbog preljuba, impotencije, a u nekim područjima i zbog odbijanja seksualnih odnosa, zlostavljanja, napuštanja ili neizlječive bolesti.⁷⁸ Uglavnom su ženske vjerske dužnosti bile obilježene njihovim odnosom prema privatnoj sferi. Mnoge žene pronašle su vjerski izraz.⁷⁹ Žene, kćeri pa čak i udovice bile su aktivno uključene u podržavanju obitelji održavanjem kućanstva i zajedničkim radom s muškarcima na farmi ili u trgovini. Upravo zbog tog ideala uzajamnosti nije bilo praktično da se njihov život pretjerano regulira i kontrolira.⁸⁰

4.2. Primjeri uzajamnosti

Osoba kroz koju možemo vidjeti teološki poziv supruge u protestantizmu jest Katarina von Bora, žena Martina Luthera. Kod nje je posebno to što je između ostalog bila i žena pastora – i profesora, ali ovdje se fokusiramo na taj novi činovnički ured supružnika i njihovu uzajamnost koja je bila opcija samo kod protestantskih žena i muževa, odnosno protestantskih obitelji. Jedna dimenzije Katarine, ali i ostalih protestantskih žena, bio je poziv majke i supružnice. Osim što je djelovala i javno, osvrnut ćemo se na onaj segment privatnog djelovanja koji je svojstven i ostalim

⁷⁵ Stjerna, *Women and the Reformation*, 33.

⁷⁶ Stjerna, *Women and the Reformation*, 32.

⁷⁷ Wiesner-Hanks, *Women and Gender in Early Modern Europe*, 80.

⁷⁸ Wiesner-Hanks, *Women and Gender in Early Modern Europe*, 78.

⁷⁹ Brown, McBride, *Women's roles in the Renaissance*, 167.

⁸⁰ Saari, *Renaissance and Reformation*, 541.

ženama protestantskih obitelji. Poput Katarine, svaka žena je predavala svojoj obitelji, njihova “kongregacija” isticala se hranjenjem, njegom, ljubavlju, poučavanjem i disciplinom. Dakle, Katarina je imala ulogu matrone njihovog župnog stana te ulogu *domus academus*.⁸¹ Manje poznata njena uloga je bilo sudjelovanje u poznatim razgovorima koji su se održavali u kući Martina Luthera. Imala je dovoljno znanja latinskog i Svetog pisma da se pridruži tim razgovorima, ali je time frustrirala neke muškarce koji su takvo ponašanje smatrali neprimjerenima za ženu.⁸²

Autorica Kirsi Stjerna spominje dvije žene, Elizabeth von Brandenburg⁸³ i Elizabeth von Braunschewig koje su prikazivale temeljni utjecaj koji su žene mogle imati u širenju protestantske vjere. Svjedočile su o važnoj ulozi koju su majke imale u provođenju vjere svojim odabirom, kako u javnosti, tako i privatno. Obje su prihvatile protestantsku teologiju te su potaknute svojim uvjerenjima iskoristile svoj utjecajni položaj kako bi osigurale legalizaciju protestantske vjere na svojim teritorijima Brandenburg i Braunschweig.⁸⁴ Obje pokazuju koja je težina situacije kada su ženina vjerska uvjerenja suprotna od onog njezina supruga. U potpunosti su iskoristile sredstva kojima su raspolagale zbog svog autoritetnog položaja. Važne su zato što su osigurale luteransku vjeru u strateški važnim sjevernonjemačkim kneževinama. Njihove priče, koje je prepričala Kirsi Stjerna, nude žensku domaću i političku perspektivu nad kompliciranim napretkom reformacije na njemačkim teritorijima.⁸⁵

Katharina Shutz Zell predstavljala se kao ravnopravna pomoćnica svog supruga te njegova partnerica u službi, a tu je ulogu ona proširila i izvan njihova kućanstva.⁸⁶ U prepiskama s vjerskim vođama, za razliku od drugih žena, Katharina Zull u svojim je pismima nudila pastoralnu skrb i savjete. Pisala je o problemima o kojima je bila dobro informirana zbog svojih osobnih interakcija i učestalog čitanja.⁸⁷ Tražila je da se njena djela ne ocjenjuju prema “standardima za žene”, već prema “standardima za one koju je Bog ispunio Svetim Duhom”.⁸⁸ Za nju, poziv majčinstva koji

⁸¹ Stjerna, *Women and the Reformation*, 59.

⁸² Stjerna, *Women and the Reformation*, 63.

⁸³ Sestra kralja Kristijana II. i njegova supruga Izabela (luteranska sestra katoličkog cara Karla V.). Stjerna, *Women and the Reformation*, 90.

⁸⁴ Stjerna, *Women and the Reformation*, 88.

⁸⁵ Stjerna, *Women and the Reformation*, 107.

⁸⁶ Stjerna, *Women and the Reformation*, 110.

⁸⁷ Stjerna, *Women and the Reformation*, 113.

⁸⁸ Wiesner Hanks, *Women and Gender in Early Modern Europe*, 216.

su reformatori uzdizali, nije bio vezan uz kućanstvo već je prema njenom mišljenju evoluirao u šire majčinstvo crkve.⁸⁹ Od svih žena reformacije, ona se ističe kao izvanredna. Uspijeva u ulozi “pomagača” svog supruga Matthiasa Zulla. Isto tako, razvila je poziv “crkvene majke” sa zadaćama koje su odgovarale njenoj osobnosti, učenju i strasti – odgovarala je na potrebe ljudi u svojem gradu.⁹⁰

⁸⁹ Stjerna, *Women and the Reformation*, 114.

⁹⁰ Stjerna, *Women and the Reformation*, 130.

5. Zaključak

Ovaj rad osvrnuo se na status žena u periodu ranog novog vijeka, odnosno ranih početaka protestantizma. Vrlo je važno naglasiti kako su kulturološke i vjerske razlike ključan čimbenik u životu žena, bile nekada, a ostale i danas. Teza ovog rada konkretno se osvrće na protestantizam, na činjenicu da su žene i dalje bile u podređenom položaju naspram muškaraca. Ipak, njezina bračna i obiteljska uloga bila je gotovo od presudnog značaja. Ozračje protestantizma obilježilo je obiteljske i bračne odnose između muškaraca i žena. Brak u protestantizmu postaje jednakim ili čak superiornijim od celibata, a žene u njemu imaju počasnu ulogu. Već je Luther naglašavao vrijednosti majčinstva te uzajamnosti i ljubavi koja treba biti uperena prema bračnom odnosu. Žena je svojim poslovima u kućanstvu uvelike utjecala na djelovanje članova svoje obitelji, koji su imali više prilike javno djelovati. Dok su muškarci mogli raditi različite poslove zbog svoje, prvenstveno biološke predispozicije, a onda i nekog privilegiranog položaja u zajedničkom bračnom životu, žene su vršile ulogu majke i učiteljice. Radi se o jednako važnim odgovornostima i time nije samo muškarac taj koji je mogao imati ulogu upravitelja, već je žena zapravo bila upraviteljica kućanstva. Ta uloga bila je preduvjet uravnoteženoga zdravoga funkcioniranja obiteljskog života. Muškarci su “izlazili van” i radili, a žene ostajale “unutra” i radile, tako da se objedinjavanjem tih djelovanja moglo postići održavanje ideala uzajamnosti u izgradnji obitelji te utjecaju te obitelji u društvu. Između ostalog, jedna od tri svrhe braka koju su zagovarali protestantski pisci bila je uzajamna pomoć u bračnoj zajednici. Cilj ovog rada je bio dati primjer na koji su žene ojačale svoju ulogu, a upravo su to su učinile putem utjecaja kojeg su imale na svoju obitelj. Primjeri uzajamnosti u ovom radu su Katharina von Bora, koja je sudjelovala u raspravama s muškarcima jer je poznavala latinski i Sveto pismo. Elizabeth von Brandenburg i Elizabeth von Braunschweig su prikazivale domaću i političku žensku perspektivu nad napretkom reformacije, a Katharinu Shutz Zell bila je ravnopravna pomoćnica svog supruga svećenika. Za nju je poziv majčinstva vezanog uz kućanstvo evoluirao u majčinstvo Crkve. Iako su ovo bile žene s malo boljim životnim uvjetima i u startu možda prezentirane s nešto više mogućnosti, i dalje su bile u podređenom položaju, ali su dobar pokazatelj početka napretka koji počinje u 16. stoljeću. Rekla bih da su čak predstavljale neki prvi korak, blagu, početničku tranziciju prema mogućnostima koje žene imaju danas. One su prvenstveno bile majke, karijere nisu imale, ali jesu vršile određeni utjecaj koji ih je kasnije i doveo na prag stvaranja karijere. Danas žene raznoliko žive: neke s karijerom, neke s djecom, a neke imaju oboje. Važno je naglasiti da niti jedna od tih

opcija nije bolja ili lošija, vrijednija ili manje vrijedna od druge. Pružena nam je mogućnost izbora i vlastitog odlučivanja što je izniman korak ne samo za žene već za cjelokupno čovječanstvo. Žene u protestantizmu definitivno još uvijek nisu imale mogućnosti koje su nam pružene danas, ali svojim utjecajem jesu oblikovale mnogu djecu i ljude. Zbog toga možemo reći da su ojačale svoju ulogu u društvu putem jačanja samog društva iznutra, iz obitelji.

6. Literatura

1. Ben-Chovin, Schalom. "Blagdan židovske godine". *Služba Božja: liturgijsko-pastoralna* 19 (1979), br. 2: 108-116.
2. Brown, Meg Lota; Boyd McBride, Kari. *Women's roles in the Renaissance*. London: Greenwood press, 2005.
3. Brown, Sylvia. *Women, Gender and Radical Religion in Early Modern Europe*. Boston: Brill, 2007.
4. Brown, F. Stephen. *World Religions, Protestantism*. New York: Chelsea house, 2011.
5. Cameron, Eugen . *The European Reformation*. Oxford: Claredon Press, 1991.
6. Wiesner-Hanks, Merry. "Women". U: *Encyclopedia of the early modern world*, svezak 6, 233-240. Michigan: Charles Schribner's Sons, 2004.
7. Huntley, Theresa. *Women in the Renaissance*. New York: Crabtree, 2010.
8. Kavant-Nunn, Susan, Wiesner-Hanks, Merry. *Luther on Women: A sourcebook*. New York: Cambridge University chovin.
9. Noll, Mark. *Protestantism. A very short introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2011.
10. Raiser, Konrad. *500 godina reformacije diljem svijeta*. Zagreb: AGM, 2017.
11. Saari, Aaron, Saari Peggy. *Renaissance and Reformation*. Michigan: The Gale Group, Inc., 2002.
12. Stjerna, Kirsi. *Women and the Reformation*. Oxford: Blackwell Publishing, 2009.
13. Wiesner-Hanks, Merry. *Women and Gender in Early Modern Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011.